

הרב מנחם מענדל פוקס
רב קרית שומרי החומות רמות, ירושלים, ומו"ץ העדה החרדית, מח"ס דברות מנחם

שלושה עניינים במצות ציצית ובתכלת

בפרשת ציצית (במדבר טו, לט-מ): "...וְרָאִיתֶם אֹתוֹ וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תִתּוּרוּ אֶתְרֵי לְבַבְכֶם וְאַתְרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אִתְּם זַיִם אֶתְרֵיהֶם. לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתֵי ה' וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים לֹא-לְהֵיכֶם".
בספרים דקדקו בכפל הלשון, שאמר מתחילה "וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'",
וכפל אמרו "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתֵי" - שני ענייני זכירות אלו מה הם (עייני פנים יפות ועוד).

ובאור החיים הק' דייק בלשון הכתוב לעיל מיניה (פסוק לח): "וְעִשִּׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל פְּנֵי בְגָדֵיהֶם לְדַרְתָּם וְנִתְּנוּ עַל צִיצִית הַכֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת" – הנה הזכיר "לְדַרְתָּם" באמצע פרטי המצוה, בין לבן לתכלת, ולכאורה מקומו בתחילה או בסוף. וסתם בטעם הדבר: "אכן לצד שיש במצות ציצית שני דברים, הלבן והתכלת, הלבן ישנו בכל זמן והתכלת יש זמן שאינו מצוי. ונתחכם ה' ואמר 'לְדַרְתָּם' קודם זכרון התכלת, לומר שהלבן לדורותם אבל תכלת כשאינו בנמצא אין חיוב בו". עכל"ק. ויש לבאר העניין ביתר עמקות.

בתרגום יונתן בן עוזיאל תרגם "וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים לֹא-לְהֵיכֶם": "ותהווין קדישין הי כמלאכיא דמשמשין קדם ה' א-להיכון". וצ"ע מה בא להשמיענו בכך שנהיה קדושים כמלאכים (עייני פירוש יונתן, ופירושו דחוק).

והנראה, בהקדים סוגיא דמנחות (מג, ב):

תניא היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר 'ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר', וכתוב 'כמראה אבן ספיר דמות כסא'. תניא היה ר"מ אומר גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת. משל למה הדבר דומה דומה דומה למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר הבא לי חותם של

טיט, ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהן עונשו מרובה, הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא".

ויש להבין קשר בסמוכין שבין שתי מימרות אלו דרבי מאיר. וברש"י שם (ד"ה זה שאמר לו המלך הבא חותם של טיט): "שמצוי הוא, ולא הביא, עונשו מרובה". וצ"ע לפי זה מה חידש לנו רבי מאיר דווקא בחילוק שבין לבן לתכלת, ולמה לא אמר זאת בחילוק שאר מצוות המצויות יותר לאדם שעונשן מרובה, כגון: מזוזה גדול עונשה מתפילין, וקריאת שמע גדול עונשה מספר תורה, וכהנה רבות.

כתב הרמב"ם בפרק י מהל' תשובה (הלכות א-ג):

אל יאמר אדם: הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה, לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה, ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה... וכיצד היא האהבה הראויה, הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתרה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד, כאלו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא

שוגה בה תמיד... כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך והוא ששלמה אמר דרך משל 'כי חולת אהבה אני' וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

למדנו מדבריו שתי דרכי עבודה. המדרגה הקטנה והפחותה היא מיראת העונש ועל מנת לקבל השכר, והמדרגה העליונה היא העבודה מאהבת ה' ודביקות בו. ונראה שחלוקים הם שני ענייני עבודה אלו, מן הקצה אל הקצה. כי הנה העובד מיראה, אין זה לו אלא למשא, ועיקר מטרת חייו הוא חיי הגשם וההבל שבהם הוא בוחר ואותם הוא אוהב, ורק מחמת פחד ויראה מוכרח לשמור ולעשות, מה שאין הדבר כן באהבה, הרי שזו היא עיקר חייו וכל תכליתו ושאיפתו ורצונותיו עלי אדמות לידבק בקוב"ה, ושוגה בה תמיד יותר ויותר. נמצא שזה, עיקר חייו בחיי העולם הזה בעבודת ה' ודביקותו.

וכיוצא בזה מצינו בחטאם של המרגלים. דהנה הקשה המגיד מדובנא זצ"ל, למה בכלל נענשו במרגלים, הלא חזרו בהם ועשו תשובה, וכמו שאמרו (במדבר יד, מ): "הֲנַנּוּ וְעָלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' פִּי חָטְאוּנוּ". ולמה לא נתקבלה תשובתם עד שנגזר עליהם עונש חמור כזה, "בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יָפְלוּ פְּגָרֵיכֶם..." (שם, כט). ותירץ בדרך משל, לגביר נכבד שהציעו לבתו שני שידוכים, האחד גביר חשוב אבל עם הארץ ופורץ גדר ל"ע. והשני תלמיד חכם וצדיק, ובנו גאון וכשר. ובחר בשידוך השני, אך תנאי התנה שמלבד הנדון יתן לכלה עגילים משובצים ביהלומים. כמובן שהגאון סירב לתנאי זה, וחזר הגביר להצעת השידוך הראשון. אחר כך מאיזה סיבה חזר מהשידוך הראשון ורצה לחזור להצעת הגאון והתלמיד חכם, וגמר בדעתו שמסכים לוותר על העגילים משובצי היהלומים. אך עתה כבר דחאו הגאון בשתי ידיים, ואמר לו: אם בעבור עגילים היה מוטב לך להשתדך עם עם הארץ, אין אתה מחותן בשבילי.

והנמשל, המרגלים ראו בעיניהם קדושת הארץ ומעלתה, והעדיפו עליה את מצרים, וכמו שאמרו "נִתְּנָה רֵאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִמָּה" (שם, ד), וכל זה היה רק בעבור עניינים גשמיים בלבד, וכדמוכח מעצם רצונם לתור את הארץ ולראות הפרטים הגשמיים שלה. ונמצא שענייני הגשם עדיפים להם, ולפיכך אמר הקב"ה

אף אחר שחזרו בהם ורצו לחזור לארץ ישראל, הם אינם מחותנים ראויים לכניסת הארץ, כיון שעדיפה הגשמיות בעיניהם. עד כאן תוכן דבריו של המגיד. ולענייננו נראה, לפי דרכו, שזה היה כל יסוד חטאם של המרגלים, שארץ ישראל היתה נראית בעיניהם כמטרה גשמית נעלה ויקרה, ועיקר מאוויים אליה היה בשביל הכוחות הגשמיים שבה, ולפיכך על פי חשבונם הגשמי היתה עדיפה להם החזרה למצרים. אבל לא היתה השתוקקותם לעצם אהבת ה' והדבקות העצומה בו, שאפשר לזכות לה בארץ ישראל, וכדי לזכות לקיים המצוות התלויות בה – שעל ידן יתדבקו יותר באלקים חיים – כי לא זה היה עיקר מטרתם. ועל כך היה עיקר עונשם, ששמו העיקר לטפל והטפל לעיקר, שחיי הרוחניות והתורה ומצוות היה טפל בעדם והגשם היה להם לעיקר.

ועובדא ידענא מהגה"ח ר' מרדכי אפל זצ"ל שהיה תלמידו ובן ביתו של הגה"ק מברסק זצוקללה"ה, ושמע פעם איך שהציעו שידוך לבנו מבת עשירים מחו"ל, ואמרו שהמדוברת מותרת על כל חיי העושר והלוקסוס שראתה בבית אביה, ומסכימה לחיות חיי תורה, ודחה הגאון הנ"ל הצעה הלזו בשתי ידיים, ואמר: "מוותרת", אין אנו נצרכים לוותרים.

ונראה דשני ענייני עבודה אלו היראה והאהבה מרומזים בציצית, דהנה בתוספות במנחות (שם, ד"ה חותם של טיט), כתבו: "ומה שמדמה חותם של טיט לציצית, שכן עושין לעבדים, והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה, כדאיתא פרק במה אשה (שבת נז, ב) כבלא דעבדא תנן". והנה בגמרא דימו רק את חוטי הלבן לחותם של טיט, שנראה שלזה רומזים באמת חוטי הלבן, לדרך העבודה כעניין עבדים, שבעל כרחם חתומים הם בחותם של העבדות, וזו העבודה מיראה.

ומה שאין כן בתכלת שהוא החותם של זהב, מבואר שם בברייתא שעניין התכלת בא להזכיר את הים, "שנעשו בו נסים לישראל" כמו שפירש רש"י, ובא להזכיר ולעורר אהבת הנס וחיבתו, ולהזכיר כסא הכבוד וגדלות הבורא ורוממותו, וזה ללמד שאין עבודתנו אותו מתוך כפייה ויראה, אלא מתוך התבוננות ברצון בגדולתו העצומה, ובעומק חיבתו לישראל ואהבתו אליהם, שאנו מרגישים קרבתנו אליו.

ובזה יתבאר מאמרו של רבי מאיר. דאחר שהראה גודל החשיבות והאהבה הרמוזה בתכלת שבציצית, שהיא רומזת לעבודה מאהבה כנ"ל, אמר "גדול עונשו של לבן [חותם של טיט, הרומז לעבודה מיראה] מעונשו של תכלת [חותם של זהב, הרומז לעבודה מאהבה]", כי לכל הפחות זה בוודאי אפשר לדרוש מן האדם שיעבוד מיראה, ואם אינו יכול תמיד לעמוד במדרגה עליונה של אהבה והשתוקקות יעשה לכל הפחות בכפייה ומיראה.

ומהאי טעמא הזכיר הכתוב "לְדֹרְתָם" מיד אחר הלבן, קודם שציוה על התכלת, כמו שרמז האור החיים הק' שאין התכלת מצויה לדורות, וכמו כן עניין עבודת התכלת גם כן אי אפשר לדורשה לנצח, כי יש דורות וזמנים שקשה בהם להגיע למדרגה זו, ורק עבודת הלבן היא נשארת ונוהגת לנצח.

ובדרך זה יש להבין גם שני ענייני הזכירות שנזכרו בפרשה זו, שמתחילה אמר "וְרָאִיתֶם אֹתוֹ [היינו, חוטי הלבן שבציצית] וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם", וזוהי מדרגת היראה, לכל הפחות זכירה ועשייה, אף אם היא מתוך יראה וכפייה, העיקר שילכו בדרך טובים, "וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַכְּכֶם" וגו'.

והזכירה השנית, יש לומר שהיא כנגד התכלת, "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי – וְהֵייתֶם קְדָשִׁים לֹא-לְהֵיכָם", שתעשו המצוות בדרגה כזו של "וְהֵייתֶם קְדָשִׁים לֹא-לְהֵיכָם", מתוך דבקותו ואהבתו, מיראת הרוממות.

וזה שתרגם יונתן בן עוזיאל: "ותהוון קדישין הי כמלאכיא דמשמשין קדם ה' אלוקיכון" – לא מיראת העונש ומתוך כפייה כעבדים בעל כרחם, אלא כמלאכי שרפי מעלה, הרואים ומכירים בגודל אהבתו יתברך, ומתוך יראת רוממותו יתברך עובדים לו באהבה כוערת כלפיד אש.

ובזה נבין מעשה שהיה בימי הצאר ניקולאי הראשון, שהתקיימה פעם ברוסיה אסיפת רבנים בפטרבורג, מטעם שר החינוך דאז (שנקרא אובארוב), להשפיע על הרבנים שיסכימו לשנות הלבוש ושיתנהגו היהודים כגויים. הרב מטעם אז היה ד"ר ליליינטאל (הוא היה חשוב מאוד בעיני אובארוב הנ"ל שהיה נוסע עמו ומנסה להשפיע כנ"ל), וראש הרבנים באסיפה היה הגאון ר' יצחק מוואלוז'ין.

בהפסקה שבין הישיבות, שאל השר להגאון הנ"ל למה לך טלית קטן כה גדול עם ציציות ארוכות וכו', הלא אפשר גם בטלית קטן צנוע וציציות צנועות שאינן

בולטות כל כך, כאשר לובש הד"ר ליליינטאל. וענהו הג"ר יצחק, מצות ציצית תכליתה "למען תזכרו", ד"ר ליליינטאל די לו בתזכורה קטנה, מפאת היותו משכיל בעל מוח חריף וזיכרון חד, אני יהודי מן הדור הישן ["פאנטי"], כבר תש כוח זכרוני, וצריך אני לתזכורת של טלית גדולה וציצית ארוכה. ונראה המכוון בזה, שהוא זכר בעיקר הזכירה השנית, שעובד מתוך אהבה והכרה שזו באמת בחירת תכליתו בחיים, ולפיכך אין לו שום חשבונות עם הגויים והרחוב, כי מנותק הוא לגמרי מכל הבל חיי העולם הזה וכל כולו דבוק אך ורק בעבודת ה' ודבקותו.

שוב ראיתי שהדברים מאירים בפירושו רבינו עובדיה ספורנו, וזו לשונו: "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'" – תזכרו שאתם עבדים לא-ל יתברך, שקיבלתם מצוותיו באלה ובשבועה, וזה בראותם הציצית שהוא כחותם האדון בעבדיו, ובזה תחדלו, מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד... "למען תזכרו" – למען תהיו פנויים ממחשבות הבליהם, ובזה תזכרו גודל הא-ל וחסדו. "ועשיתם את כל מצותי" – ובזה תעשו כל מצוותי מאהבה ומיראה. "והייתם קדושים לא-להיכם" – ובזה תהיו קדושים לפניו לחיי עולם... [וע"ע בכלי יקר]

ובזה נבין גם, מה שמסופר כי כשהתניא היה ילד שאלו גדול אחד היכן יש פסוק שמתחיל ומסיים באותם ג' תיבות, וענה הילד, איפה שמשה רבינו לא אמר אמת. כי בסוף פרשת ציצית כתוב "אני ה' א-להיכם וגו' אני ה' א-להיכם", ואם היה משה אומר "אמת" כמו שאנו אומרים בסוף פרשת ציצית, לא היו תיבות הסיום אותן תיבות של ההתחלה. ולכאורה למה באמת נכפלו שלוש תיבות אלו? ועיין מה שפירש רש"י ועיין גם אור החיים הק' ועוד. ולהנ"ל הכוונה, "אני ה' א-להיכם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", כלומר וכיון שכן, הנכם עבדיי, וכדכתיב "אֲנִי ה' אֲ-לֹהֵיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" וגו', ועיין שם באור החיים הק', וכן הוא בבני יששכר, ובמנורת המאור ובשל"ה הק', וזהו מדרגת עבדים בעלמא. ומסיים "אני ה' א-להיכם", בלי החשבון שהוצאתי אתכם מארץ מצרים, כי זהו הדרגה הגדולה של עבודה מרצון, ודו"ק.]